

ARHEOLOGIE

PROBLEME NOI ÎN INTERPRETAREA GRAVETIANULUI ORIENTAL DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

MARIA BITIRI

Valorificarea materialelor descoperite în aşezarea paleolitică de la Udeşti-Suceava, a prilejuit identificarea unei piese de tip „point à cran” în cadrul unui complex gravetian şi introducerea în discuţie a problemei influenţelor răsăritene de tip Kostenki-Avdcevo, pe teritoriul României (Maria Bitiri, 1981).

Urmărind problema în continuare am constatat existenţa unor astfel de piese şi în alte staţiuni paleolitice, care permit delimitarea unor anume grupe cu implicaţii în discuţia privind diversitatea industriilor gravetiene şi direcţia lor de mişcare. Constatăm astfel că primele piese de acest tip au apărut în S. E. Bazinului Transilvaniei, în Țara Bîrsei, într-o aşezare descoperită şi cercetată de J. Teutsch încă în anii 1910—1911, la Sita Buzăului, pe malul drept al pîrîului Cremenca, în mediul unei culturi cu afinităţi pentru staţiunile paleolitice din Bazinul Vienei (J. Teutsch, 1914).

Piese în discuţie au fost sesizate şi puse în valoare de către cunoscutul paleolitician francez, H. Breuil, într-un comentariu asupra descoperirilor paleolitice din Transilvania, întocmit în urma unei vizite în România (H. Breuil, 1925).

Ulterior piese de acest gen au mai apărut în zona estcarpatică a României, pe Valea Bistriţei, la Buda (V. Căpitanu, 1967) Bofu Mic şi Bistricioara (C. S. Nicolaescu-Plopşor, Al. Păunescu, Fl. Mogoşanu, 1966), apoi la Udeşti (M. Bitiri, 1981).

Țara Bîrsei

Între microdepresiunile intramontane ce străjuiesc Podișul Transilvaniei în partea de est, cea cunoscută sub denumirea de Țara Bîrsei a făcut obiectul cercetărilor paleolitice sistematice mai vechi şi mai noi, scoţîndu-se la iveală materiale deosebit de interesante atît în staţiuni deschise cît şi în peşteri.

Motivul primelor cercetări l-a constituit toponimia locală, care indica în limitele comunei Buzăul Ardelean (astăzi Sita Buzăului), denumiri de Cremenca (sat) şi Valea Cremenii (pîrîu). În anul 1910, verificînd semnifi-

cația acestor denumiri, J. Teutsch a descoperit depozite naturale de silex (cremene) și mai multe piese cioplite din astfel de rocă în abruptul unei surpături de pe malul drept al pârului Cremenea la poalele Dealului Negru.

De la început a bănuț existența unei așezări paleolitice și spre a se verifica a prezentat materialele unor specialiști (M. M. Hoernes, J. Szombathy și Rutot) care le-au atribuit aurignacianului.

În anul 1911, J. Teutsch a întreprins ample săpături, prilej cu care a strîns peste 20 000 de piese.

Ulterior întreaga colecție a fost examinată de R. R. Schmidt, apoi de H. Breuil, fapt ce a dus la recunoașterea valorii deosebite a materialelor și la realizarea unui studiu competent prin care așezarea de la Sita Buzăului a devenit un punct de referință pentru paleoliticul din zona intra-carpatică.

Așadar, așezarea s-a aflat într-o zonă bogată în depozite naturale de silex de bună calitate, pe un mic platou al Dealului Negru, ce se ridică cu 15 m deasupra confluenței pârului Râu cu Cremenea, afluent al Buzăului.

Stratul de cultură a fost identificat într-un lemn cenușiu la 1,6—1,8 m adîncime, sub un depozit masiv de pantă.

Două vetre de foc organizate pe lespezi de piatră, o mare cantitate de spături și deșeuri de cioplire și circa o sută unelte finite, cioplite din silex negru-cenușiu local, formează întreaga documentație arheologică.

Nu s-au făcut statistici și nu se cunoaște cu precizie numărul fiecărei categorii de unelte, iar în prezent colecția este împrăștiată în diverse muzee și pe alocuri amestecată cu materiale provenite din cercetările ulterioare întreprinse în zonă de către M. Roska. Beneficiem în schimb de un studiu competent întocmit sub directă îndrumare a lui R. R. Schmidt, după cum și de observațiile ulterioare ale lui H. Breuil, fapt ce ne dă garanția că s-au sesizat toate elementele caracteristice acestui complex.

Reiese astfel că sîntem în fața unei industrii cu numeroase nuclee și lame, adesea masive și, o gamă variată de unelte pe lame diverse.

Între lamele retușate atrag atenția în primul rînd cele cu scobituri laterale (simple, opuse largi de tip „étranglée“ și multiple), unele găsim-du-și analogii în aurignacianul din Banat (Fl. Mogoșanu, 1978) și mai rar în cel din Țara Oașului (M. Bitiri, 1972).

Dintre acestea H. Breuil a detașat două lame cu scobituri unilaterale plasate către baza pieselor pe care le-a considerat a fi comparabile cu cele mai arhaice piese de tip „point à cran“ de la Willendorf („... la coche, unilatérale, est placée vers la base d'une lame, à la manière du cran des pointes à cran les plus frustes de Willendorf (Autriche); elles peuvent en être des précurseurs“. H. Breuil, 1925, p. 204). Alte lame retușate sînt cele cu vîrf ascuțit (appointées) și cele microlitice de tip „à dos rabattu“ cu baza retușată și vîrf ascuțit, care sînt mai puțin numeroase, dar care constituie un element mai tîrziu ce anunță deja gravetianul propriu-zis.

Dar cea mai numeroasă și diversă categorie de unelte o constituie burinele, situație de excepție pentru culturile paleoliticului superior de pe teritoriul României. Se remarcă raritatea formelor specifice aurignacianului mijlociu, burinul de tip „busque“ fiind reprezentat doar prin două exemplare tipice, după cum remarca H. Breuil. O frecvență mai mare întrunesc burinele „bec de flute“ și cele pe colț de lamă frântă, toate dominate însă de tipul realizat pe colț de lamă trunchiată. Ultimul tip de burin, alături de străpungătoare (perçoirs) asigură complexului un aspect gravegian bine format al culturii. Aceste tipuri de unelte mai apar pe teritoriul României doar în zona estcarpatică, cu o frecvență mai mare la Lespezi, Bofu Mic și Udești, într-o etapă superioară de dezvoltare a gravegianului.

Gratoarele sînt puțin numeroase și între acestea două exemplare sînt cioplite pe lame lungi cu laturile retușate, iar altele pe așchii late sau pe lame scurte. Două exemplare sînt cioplite pe așchii groase și prezintă tipul „muscau“ și „nucleiform“. Un exemplar este de tip „caréné“, singurul tipic pentru aurignacianul mijlociu, dar care alături de alte șapte piese cu o patină mai puternică formează un grup restrîns de piese separate de H. Breuil și apreciate ca ceva mai timpurii.

În ansamblu însă sîntem în fața unei industrii dezvoltate, apreciată de H. Breuil ca avînd unele tendințe către aurignacianul superior (gravegian oriental), foarte nete prin burine, mai puțin definite, dar apreciable, prin apariția pieselor de tip „point à cran“ („avec quelques tendances à l'Aurignacien supérieur, très nettes pur les burins, moins définies, mais appréciables, par l'apparition de la pointe à cran, et le caractère parcimonieux des retouches laterales des lames“). H. Breuil, 1925, p. 206.

Cercetări mai recente întreprinse la Cremenea, în așezarea „Malul Dinu Buzea“ descoperită de M. Roska în apropierea primei așezări, au dus la precizarea poziției stratului de cultură. Acesta este situat în partea superioară a depozitului ce caracterizează Complexul interstadial Ohaba (W2/W3), oscilația Herculană I, cu care poate fi omologată și poziția complexului litic descoperit de J. Teutsch în prima așezare de la Cremenea.

În plus, ultimele cercetări au prilejuit descoperirea unui nivel gravegian, într-un depozit de la sfîrșitul tardiglaciului — faza pinului (M. Cărciumaru, 1980, p. 174—183).

Între materialele descoperite la Malul Dinu Buzea sînt foarte puține piese tipice iar între ele nu s-au mai identificat piese de tip „point à cran“. O astfel de piesă a mai apărut în zonă doar în așezarea de la Costanda-Lădăuți (10 km nord-est de Cremenea), descoperită la nivelul unui depozit tardiglaciului. Materialele tipice au un pronunțat fond gravegian, conștînd din piese à dos, lame retușate, gratoare, între care unul de tip „bec“ și un trapez, pe baza căruia complexul a fost atribuit tardenoazianului (Al. Păunescu, 1966, p. 324).

Zona estcarpatică

La est de Carpați, piesele de tip „point à cran” apar izolat în Bazinul Ceahlău, în unele așezări de pe terasele Bistriței-Buda, Bofu Mic, și Bistricioara și într-un singur caz în zona de podiș — Udești-Suceava, în complexe gravetiene de origine răsăriteană de tip Kostenki-Avdeev sau Molodova.

Primul element ce pledează în acest sens este materia primă, care constă în principal din silex albastru patinat în alb, de bună calitate, aflat în depozite naturale pe Prut, pe Nistru, pe Oskol și folosit intens, alături de rocile locale în toate așezările gravetiene din Cîmpia răsăriteană (P. I. Boriskovski, 1961; J. K. Kozłowski, 1973).

Piesele de tip „point à cran” apar în complexe de vîrste diferite. Mai timpurii sînt cele descoperite la Buda în primul strat de cultură (V. Căpitanu, 1967), strat ce a fost omologat cu depozitul Complexului interstadial Ohaba din Bazinul Ceahlău (M. Cărciumaru, 1980, p. 170—173).

Stratul de cultură prezintă deosebit interes prin bogăția resturilor faunistice, în care predomină *Bos primigenius* și *Rangifer sp.*

Materialul litic constă din numeroase lame și unelte pe lame, între care se remarcă exemplarele zvelte, cu laturile retușate oblic. Alte categorii de unelte vizează lamele cu scobituri laterale (points à cran), străpungătoarele, lamele trunchiate de diverse tipuri, lamele și vîrfurile à dos, gratoarele — adesea cioplite pe lame retușate, burinele — diedre și pe colț de lamă frîntă sau trunchiată, elemente comparabile cu cele din etapa a treia a culturii Molodova (G. P. Grigoriev, 1970, p. 44).

Între tipurile de unelte se remarcă predominarea gratoarelor asupra burinelor și tot că o trăsătură specifică acestei așezări este asocierea uneltelor cu caracter tehnico-tipologice mai vechi, aurignacoide (lame zvelte retușate oblic și gratoare pe astfel de lame) cu altele mai noi, gravetoide (lamele și vîrfuri à dos), situație comparabilă cu cea de la Cremenea — Sita Buzăului.

Celelalte piese de tip „point à cran” au apărut în complexe gravetiene tîrzii, situate în depozite tardiglaciare. Pe Valea Bistriței, la Bistricioara — Lutărie și Bofu Mic în Bazinul Ceahlău (C. S. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu, Fl. Mogoșanu, 1966) apar în cadrul unor complexe situate în nivelurile superioare ale unor așezări cu mai multe straturi de cultură (VI și respectiv II), lipsite de faună.

Inventarul litic, mai numeros și mai expresiv la Bofu Mic și mai sărac la Bistricioara-Lutărie, constă din lame simple și lame retușate oblic, lame cu scobituri laterale și denticulate, trunchiate, izolat point à cran în forme mai mult atipice, lamele și vîrfuri à dos, numeroase gratoare pe lame și așchii scurte și burine-diedre și de unghi pe lame trunchiate. Sînt de remarcat dimensiunile reduse ale inventarului litic în raport cu cel de la Buda, după cum și forma străpungătoarelor (perçoirs) de la Bofu Mic,

cioplite pe lame lungi, retușate abrupt bilateral și puse de Fl. Mogoșanu pe seama influențelor magdaleniene (Fl. Mogoșanu, 1960).

Așezarea de la Udești-Suceava (M. Bitiri, 1981) se află într-o zonă colinară de podiș, are un singur strat de cultură parțial distrus de eroziune. Documentația arheologică constă din piese litice în exclusivitate.

Cele mai importante tipuri de unelte vizează gratoarele, burinele, unelte combinate, străpungătoarele și piesele à dos.

Alte tipuri de unelte, deosebit de interesante, sînt mai puțin numeroase, sau sînt unicate: lame cu scobituri laterale, point à cran, lame trunchiate, lame cu vîrful ascuțit (appointées) piese ecaillée, vîrfuri cu baza rotunjită, etc. Forma lor perfectă indică realizarea unor serii de astfel de piese și probabil că numai distrugerea așezării și pierderea unei importante părți a materialului justifică numărul lor redus.

Gratoarele sînt cele mai numeroase și reprezintă 27,21% din piesele tipice. Cele mai multe sînt simple, cioplite pe lame subțiri și scurte, adesea ca laturile retușate mărunț. Cîteva exemplare sînt cioplite pe așchii.

Burinele, cioplite pe lame lungi și subțiri, sînt mai puțin numeroase (15,52%), dar cu forme diverse sau aflate în asociere cu alte tipuri (gratoar, străpungător). Aproape jumătate din totalul celor descoperite (24 din 53) sînt burine pe colț de lamă trunchiată, în rest sînt diedre, de colț de lamă frîntă, etc.

Lamele și așchiile retușate sînt numeroase, dar majoritatea în stare fragmentară. Modalitatea de retușare este diversă — abruptă, abrazivă, marginală mărunț și mai rar oblică.

În întregul lui materialul plasează așezarea de la Udești în rîndul celor gravetiene tîrzii, specifice Podișului Moldovei. Aici s-au descoperit însă și cîteva piese mai rar întîlnite în așezările estcarpatice, piese care-i rămîn proprii și o detașează net față de cele din zonă.

Între acestea deosebit interes prezintă descoperirea unei piese fragmentare de tip „point à cran“, a cărei prezență ne-a făcut să atribuim această așezare culturii de tip Kostenki-Avdeev (M. Bitiri, 1981, p. 339). Remarcăm însă lipsa de la Udești, a cuțitelor de tip Kostenki, ca și forma deosebită a piesei de la Udești care este cioplită pe o lamă îngustă și este lipsită de retușuri pe partea ventrală, așa cum au cele de la Kostenki (Paleolit Kostenok, 1982).

De fapt, prin forma și numărul lor, piesele de tip „point à cran“ descoperite în așezările gravetiene de pe teritoriul României, nu justifică tratarea acestei probleme separat. Ceea ce ne-a atras atenția a fost mediul în care ele apar, poziția geografică a așezărilor și într-o oarecare măsură unele probleme ridicate de materia primă.

Cele mai vechi apar în cadrul unor complexe de vîrstă interstadială Ohaba (W2/3), situate deoparte și de alta a Carpaților Răsăriteni, în mediul unei culturi centraleuropene specifice la Cremenea — Sita Buzăului și în mediul unui complex esteuropen de tip Molodova, la Buda. Într-o etapă mai tîrzie piese de acest tip apar în aceleași zone în depozite tardi-

glaciare, în cadrul unor complexe gravetiene tîrzii, cu inventar microli-
tizat.

Descoperit inițial în stratul superior de la Kostenki I pe Don, apoi în stratul 9 (superior) de la Willendorf II pe Dunăre, vârful cu scobitură (point à cran) și-a extins aria prin apariții mai mult sau mai puțin numeroase într-o serie de așezări de pe Don (Gagarino, Kostenki XIII, Kostenki XVIII, Nipru (Berdij și Avdeev), Nistru (Molodova V/7), Vistula (Kracovia-Spadzista), Vah (Morovani, Huhina) și Nitra (Nitra-Cermán), cuprinzînd practic o bună parte din centrul și estul Europei. În limitele acestei arii, care se întinde între Dunăre și Don, așezările de la Cremenea-Sita Buzăului, Buda și Udești de pe teritoriul României se înscriu ca o verigă de legătură între cele două regiuni (central și est-europeană), cuprinzînd elemente specifice ambelor zone.

BIBLIOGRAFIE

- M. BITIRI, 1972 — *Paleoliticul în Țara Oașului*, Biblioteca de arheologie, seria complementară 1, București, 1972.
- M. BITIRI, 1981 — *Așezarea paleolitică de la Udești și specificul ei cultural*, SCIVA, 32, 3, 1981, p. 331—345.
- P. I. BORISKOVSKI, 1961 — *Kremnevie masterskie v ocrestnostiah Valuek na reke Oskol*, KS, 82, 1961, p. 104—111.
- H. BREUIL, 1925 — *Stations Paléolithiques en Transilvanie*, BSSC, tom II, 1925, p. 193—217.
- V. CĂPITANU, 1967 — *Așezarea paleolitică de la Buda-Blăgești*, RM, IV, 1967, p. 267—271.
- M. CĂRCIUMARU, 1980 — *Mediul geografic în pleistocenul superior și culturile paleolitice din România*, București, 1980.
- M. CĂRCIUMARU și AL. PĂUNESCU, 1975 — *Cronostratigrafia și paleoclimatul tardenoazianului din Depresiunea Întorsura Buzăului*, SCIVA, 26, 3, 1975, p. 315—341.
- G. P. GRIGORIEV, 1970 — *Verhnii paleolit, Kamennii vek na territorii SSSR*, Moscova, 1970, p. 43—63.
- J. K. KOZŁOWSKI, 1973 — *The origin of lithic raw materials used in the palaeolithic of the carpathian contries*, ActaArchCarp., XIII, 1973, p. 5—19.
- FL. MOGOȘANU, 1960, — *Unele aspecte ale paleoliticului de sfîrșit din țara noastră*, SCIV, XI, 1, 1960, p. 125—128.
- FL. MOGOȘANU, 1978 — *Paleoliticul din Banat*, București, 1978.
- C. S. NICOLAESCU-PLOPȘOR, AL. PĂUNESCU, FL. MOGOȘANU, 1966 — *Le Paléolithique de Ceahlău, Dacia, N.S., X, 1966, p. 5—116.*
- Paleolit Kostenok, Leningrad, 1982.
- AL. PĂUNESCU, 1966, — *Cercetări paleolitice în Țara Birsei*, SCIV, 17, 2, p. 319—327.
- J. TEUTSCH, 1914, — *Das Aurignacien von Magyarbodza, Barlangkutató, II, 2, 1914, p. 51—99.*